

« Η μεγαλύτερη [...] προσφορά του [Διονυσίου Σολωμού](#) έγκειται στην εξασφάλιση της συνέχειας, στην καθιέρωση, κυρίως εντός του κερκυραϊκού χώρου, των εννοιών της μαθητείας και της διαδοχής, καθώς και της συνεπούς και εθνωφελούς ενασχόλησης με την τέχνη και τη γλώσσα. Έτσι, η παρατηρηθείσα συσπειρωτική γύρω από το πρόσωπό του τάση στο διάστημα της διαβίωσής του στη Ζάκυνθο θα μετατραπεί σε τρόπο ζωής στην Κέρκυρα. Εκεί θα αποτελέσει πρόσωπο κοινής αποδοχής και θα πλαισιωθεί από μία ευάριθμη ομάδα ευπαίδευτων και φιλόμουσων ανδρών. [...]

Οι φίλοι, λοιπόν, και μαθητές του ποιητή, ο στενός φιλολογικός, ας τον πούμε έτσι, κύκλος του, όσο βρισκόταν στη ζωή, θα ακολουθήσει ομαδικά και με ιδιαίτερη συνοχή μία αξιοπρόσεκτη πνευματική διαδρομή, στη διάρκεια της οποίας θα εδραιωθεί η έννοια και η ενότητα της «σχολής».

Θεοδόσης Πυλαρινός, *Επτανησιακή Σχολή*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2003, 65-66.

Το κριτικό κύρος του όρου «Επτανησιακή Σχολή» οφείλεται αναμφισβήτητα στον [Κωστή Παλαμά](#). [...] Συγκεκριμένα, όπως έδειξε η Αποστολίδου, ο Παλαμάς, σε σειρά κειμένων του που χρονολογούνται ήδη από το 1883, «είναι ο πρώτος ο οποίος αντιμετώπισε τους επτανήσιους ποιητές ως ένα σύνολο με εσωτερική ενότητα, καθορισμένες σχέσεις μεταξύ τους και ορισμένο ρόλο στην εξέλιξη της νεοελληνικής ποίησης. Μ' άλλα λόγια είναι ο πρώτος που εισάγει στη γραμματολογική συνείδηση την έννοια της "επτανησιακής σχολής" όχι μόνον ως όρο, αλλά επεξεργασμένη και με διατυπωμένα σαφώς τα χαρακτηριστικά της, τη σχέση της με τον Σολωμό και τον ρόλο της» [Βενετία Αποστολίδου, *Ο Κωστής Παλαμάς ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992, σ. 201]. Τα ένα συν έξι μέλη της Σχολής: [Σολωμός](#), [Βαλαωρίτης](#), [Λασκαράτος](#), [Μαρκοράς](#), Πολυλάς, Τερτσέτης και Τυπάλδος (μη συμπεριλαμβανομένου του [Κάλβου](#)). Τα χαρακτηριστικά της: κοινό ελληνικό εθνικό φρόνημα· κοινό αίσθημα της δημοτικής ποιητικής γλώσσας· κοινό αίσθημα του ποικίλου ρυθμού· κοινό αίσθημα της ποιητικής τέχνης ως αυτόνομης δημιουργίας, ανεξάρτητης από άλλα είδη του λόγου· κοινό αίσθημα της ποιητικής ουσίας που ανάγει το ατομικό στο καθολικό και το αιώνιο. Η σχέση του Σολωμού με τα υπόλοιπα μέλη: ο πρώτος είναι ο γενάρχης και αρχηγός, οι υπόλοιποι οι άμεσοι κληρονόμοι του, που δεν έχουν ωστόσο μαζί του σχέση δουλικής μίμησης, αλλά πνευματικής συγγένειας. Ο ιστορικός ρόλος της Σχολής: σε πλήρη αξιολογική αντιδιαστολή με την καταδικαστέα «[παλαιά αθηναϊκή σχολή](#)» των [ρομαντικών](#). Το τελευταίο χαρακτηριστικό, συνδυασμένο με την πρόθεση του Παλαμά να χαράξει έναν κανόνα αξιών της ποιητικής παράδοσης ο οποίος να ευνοεί τους στόχους [των ποιητών της γενιάς του](#), αιτιολογούν την απόφασή του ότι «η Σχολή αυτή [η Επτανησιακή] είναι κάτι περισσότερο Σχολής· είναι αυτή η νεωτέρα ελληνική ποίησης υπό την αγνοτέραν και την φωτεινότεραν της όψιν» [...]. Αξίζει να σημειωθεί ότι η

χρήση του όρου «Σχολή» από τον Παλαμά διευκολύνθηκε από το γεγονός ότι, στο χώρο της αθηναϊκής κυρίως λογοτεχνικής κριτικής της περιόδου 1830-1880, ο όρος «Σχολή» απαντά συχνότατα, είτε με την έννοια της λογοτεχνικής γενιάς είτε με την έννοια της νέας, διαφορετικής από το παρελθόν, τεχνοτροπίας.

Ευριπίδης Γαραντούδης, *Οι Επτανήσιοι και ο Σολωμός. Όψεις μιας σύνθετης σχέσης (1820-1950)*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001, 34-37.

Την ιδιοτυπία των Επτά Νησιών, μέσα στην όλη συγκρότηση της νέας ελληνικής παιδείας, την ενίσχυσε η δράση και η ακτινοβολία του **Σολωμού**. Οι οικείοι του και διάδοχοί του συνεχίζουν, όταν δεν ακολουθούν την παράδοση του **δημοτικού τραγουδιού**, τους ιταλικούς κανόνες της στιχουργίας, που δίνουν κάτι μαλακό και αναλυτό στον στίχο. Κανονικά καθένας από τους Επτανήσιους δέχεται και καλλιεργεί μια από τις μορφές της σολωμικής δημιουργίας. Το περιεχόμενο της ποίησης της επτανησιακής σχολής είναι βασικά εθνικό· συνηθισμένα επίσης θέματα, ο έρωτας και η αγάπη της φύσης. Μα το χαρακτηριστικό είναι ο ιδανισμός στην επεξεργασία των θεμάτων αυτών, και μια πνευματικότητα και ευγένεια που ρέπει προς την αφαίρεση. Θυμίζω ακόμα την κριτική και την **σάτιρα** στον **Σολωμό**. [...]

Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 2000 (9η έκδ.), 376.

Τα γενικότερα κοινωνικά και πνευματικά χαρακτηριστικά της επτανησιακής ζωής, όπως η στενή επαφή με τη Δύση και η ταυτόχρονη διατήρηση σχέσεων με τις τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές, η αφομοίωση δυτικών ηθών και θεσμών και η παράλληλη διαφύλαξη της ελληνικής εθνικής συνείδησης και της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης, η ευρεία ιταλομάθεια των μορφωμένων, η ύπαρξη τυπογραφείων και η μεγάλη ανάπτυξη του τοπικού Τύπου (και ιδίως του λογοτεχνικού), η σταθερή ροπή προς τη δημοτική γλώσσα, στάθηκαν οι καλύτερες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη αξιόλογης τοπικής λογοτεχνίας. Τα κύρια αστικά κέντρα και λογοτεχνικά φυτώρια ήταν η Κέρκυρα και η Ζάκυνθος. [...]

Ευριπίδης Γαραντούδης, *Λεξικό της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα. Έργα. Ρεύματα. Όροι*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2007, 678.

[...] Αν θέλουμε [...] να ρίξουμε ένα βλέμμα στα γνωρίσματα της Επτανησιακής Σχολής, θα σταθούμε, πριν απ' όλα, στη γενικευμένη χρήση της λαϊκής γλώσσας. Η γενίκευση νοείται σε όλα τα επίπεδα, όχι μόνο ως πρακτική εφαρμογή στην ποίηση και στον πεζό λόγο, αλλά και ως θεωρητική συνηγορία. Πραγματικά, από τον «Διάλογο» του [Σολωμού](#) ως τη *Φιλολογική μας γλώσσα* (1892) του Πολυλά, η επτανησιακή πίστη στον δημοτικισμό παραμένει ακλόνητη και μαχητική. [...]

Σ' ένα άλλο επίπεδο, η Επτανησιακή Σχολή θα μας οδηγούσε στην πιστοποίηση ενός ορισμένου λυρισμού, διαμορφωμένου από τα λαϊκά και λόγια στοιχεία που [...] παρουσιάζονται συγχωνευμένα στην πρώτη κιόλας σολωμική περίοδο: [κρητική παράδοση](#), [δημοτικό τραγούδι](#), [ρομαντισμός](#), [φιλελευθερισμός](#), [ιδανισμός](#). Η επτανησιακή ποιητική θεματογραφία είναι χαρακτηριστική: όταν δεν κυριαρχείται από την πατριωτική έξαρση, δίνει το προβάδισμα σε περιστατικά της ιδιωτικής ζωής, σε θρηνολογήματα συγγενών και φίλων ή σε αισθηματικά μελωδήματα που φιλοδοξούν να γίνουν τραγούδια. Η απλότητα της γλώσσας συμβαδίζει με την απλότητα του θέματος, του αισθήματος και της γραφής [...].

Αλλά η λυρική έκφραση δεν αποτελεί βέβαια τη μόνη εκδήλωση της Επτανησιακής Σχολής. Η αφηγηματική στιχουργία, στενότερα δεμένη με την ιστορική πραγματικότητα, παρουσιάζεται και αυτή πληθωρική. Ο Τερτσέτης την καλλιεργεί επίμονα. Ο [Γεράσιμος Μαρκοράς](#) (1826-1911) επιβάλλει την παρουσία του με τον *Όρκο* (1875). Ο [Αριστοτέλης Βαλαωρίτης](#) (1824-1879) είναι το σημαντικότερο παράδειγμα επικού δημιουργού. Πρόκειται, σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, για ποιητές που διατηρούν αρκετούς δεσμούς με την Αθήνα και που συντελούν σημαντικά στη σύνθεση την οποία θα επιχειρήσει [η γενιά του 1880](#).

[...]

Ένα άλλο επτανησιακό γνώρισμα είναι η ευθυμογραφική και [σατιρική](#) διάθεση. Ευθυμογραφική, στο μέτρο όπου περιορίζεται σε αθώα πειράγματα (παράδειγμα οι περιπαικτικοί στίχοι του [Σολωμού](#) ή του Μάτση για τον γιατρό Δ. Ροϊδη)· σατιρική, στο ποσοστό όπου χαρακτηρίζεται από δυνατή επιθετικότητα και μεταβάλλεται σε βίαιο πολιτικό ή κοινωνικό έλεγχο. Τυπικός εκπρόσωπος της επτανησιακής [σάτιρας](#), ο [Ανδρέας Λασκαράτος](#) (1811-1901) [...].

Παν. Μουλλάς, «Λογοτεχνία 1830-1880». *Ρήξεις και συνέχειες. Μελέτες για τον 19ο αιώνα*, Εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα 1993, 40-44.

[Ελληνισμός και Δύση. Η Επτανησιακή Ζωγραφική Σχολή \(βίντεο\).](#)

[Ιστορία της ελληνικής συμφωνικής μουσικής. Επτανησιακή Σχολή \(βίντεο\).](#)

Το ενοποιητικό σχήμα της Επτανησιακής Σχολής στηρίχθηκε, μεταξύ άλλων, στο γεγονός ότι ο [Σολωμός](#) και αρκετοί σύγχρονοι και νεότεροί του Επτανήσιοι εφάρμοσαν εμπράκτως στην ποίησή τους ή/και υποστήριξαν θεωρητικά σε δοκίμιά τους τη δημοτική γλώσσα. Αλλά το πραγματικό αυτό γεγονός, διαθλασμένο μέσα από το σχήμα της Σχολής, οδήγησε στη δημιουργία μιας διπλά παραμορφωτικής εικόνας. Η μία όψη της ήταν ότι όσοι Επτανήσιοι ασπάστηκαν τη δημοτική γλώσσα υπήρξαν και θιασώτες της σολωμικής ποιητικής γλώσσας. Η αλήθεια είναι ότι μεταξύ των Επτανησίων ποιητών που έγραψαν στη δημοτική γλώσσα αφενός υπάρχει διαφορετικός βαθμός υιοθέτησής της, αφετέρου παρατηρούνται αξιοσημείωτες γλωσσικές διαφορές. Η άλλη όψη της παραμορφωτικής εικόνας είναι ότι όλοι σχεδόν οι Επτανήσιοι ποιητές έγραφαν στη δημοτική γλώσσα [...]. Η αλήθεια είναι ότι υπήρξαν πολλοί Επτανήσιοι ποιητές και λόγιοι που συνέθεταν ποιήματα και στην καθαρεύουσα γλώσσα ή αποκλειστικά σ' αυτήν, ερχόμενοι κατά συνέπεια σε μερική ή και πλήρη διάσταση με τις γλωσσικές αρχές του σολωμικού κύκλου.

Η πρώτη όψη της παραμορφωτικής εικόνας δεν ήταν βέβαια άγνωστη και οφειλόταν σε, συνειδητή ή ασυνειδήτη, άμβλυση της προσοχής. Ήταν πασίγνωστο, π.χ., ότι ο [Βαλαωρίτης](#) χρησιμοποιούσε τη δημοτική μόνο στα ποιήματά του, ενώ έγραφε τα ιστορικά μελετήματά του και όλα τα άλλα μη ποιητικά κείμενά του στην καθαρεύουσα. Όπως εξάλλου ήταν πασιφανής η διαφορά ανάμεσα στη σολωμική γλώσσα των ώριμων συνθεμάτων και τη γλώσσα των [σατιρικών ποιημάτων](#) του [Λασκαράτου](#), με έντονα τα στοιχεία της ντοπιολαλιάς, ή στη γλώσσα των ηρωικών ποιημάτων του Βαλαωρίτη, με αισθητά τα γλωσσικά γνωρίσματα του [κλέφτικου τραγουδιού](#). Ό,τι παραπάνω ονομάσαμε άμβλυση της προσοχής ίσως θα έπρεπε να προσδιοριστεί ακριβέστερα ως μυωπικό σύμπτωμα του δημοτικισμού. Με άλλα λόγια, οι υπαρκτές διαφορές στη γλώσσα των Επτανησίων ποιητών-υπέρμαχων της δημοτικής σκιάστηκαν πίσω από την επιστράτευσή τους, έστω και ως εφεδρειών, στο σκληρό δημοτικιστικό αγώνα εναντίον της καθαρεύουσας.

[...]

Η διάδοση του αρχαϊσμού στα Επτάνησα παραγνωρίστηκε επειδή συναρτάται ουσιαστικά με το καίριο ερώτημα αν η σολωμική ποιητική γλώσσα, είτε όπως άρχισε να μορφοποιείται με τα νεανικά ποιήματα της Ζακύνθου είτε όπως διαμορφώθηκε με τα ώριμα συνθέματα, συνιστά την τοπική επικρατούσα ποιητική γλώσσα. Προκειμένου το ερώτημα αυτό να εξεταστεί μέσα από την ιστορική προοπτική, η χρήση και η διάδοση της καθαρεύουσας στην επτανησιακή ποίηση πρέπει να διακριθεί σε δύο διαδοχικές φάσεις. Η πρώτη φάση εντοπίζεται σε σύγχρονους του [Σολωμού](#) ποιητές που επέλεξαν τη λύση μιας λιγότερο ή περισσότερο λόγιας γλώσσας, μέσα στη γλωσσικά

ακόμη αδιαμόρφωτη κατάσταση των πρώτων δεκαετιών του 19ου αιώνα. Η δεύτερη φάση παρατηρείται στο μέσο πια του αιώνα, με σχηματισμένη και διακηρυγμένη τη σολωμική άποψη για την ποιητική γλώσσα, και οφείλεται σαφώς στη γλωσσική επίδραση που άσκησε σε ορισμένους επτανησιακούς κύκλους η [αθηναϊκή λογοτεχνία](#) και, μέσω αυτής, η (καθαρεύουσα) γλώσσα της.

Ευριπίδης Γαραντούδης, *Οι Επτανήσιοι και ο Σολωμός. Όψεις μιας σύνθετης σχέσης (1820-1950)*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001, 100-103.